

מצוות הסיבה בליל הסדר

הקדמה:

כאדם הנותן כלי בחום האש-'כור הברזל', כדי לחזקו שלא ישבר במהלך שימוש, כך הוריד הקב"ה את בני ישראל למצרים, כדי שיהיה לנו הכוח לעמוד בכל התלאות שנעבור כעם, עד הגאולה השלימה. תהליך ההתבגרות וההתעצמות של עם ישראל, מתחיל בשנות השעבוד הקשות, ומסתיים ביציאה מעבדות לחירות, המחייבת את עם ישראל לתפקד כעם. יציאת מצרים לוותה בניסים גדולים, והתורה מצווה אותנו לספר על כך בליל הסדר, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

שאלה: באילו חלקים מהסדר חייבים להסב?

כיצד ניתן לקיים את מצות ההסבה כשיושבים על ספסל בלא משענת?

א. מקור הדין

משנה פסחים פרק י משנה א:

ואפילו עני שבישראל לא יאכל (בליל הסדר) עד שיסב.

ב. טעם מצוות הסיבה

בליל הסדר, אנו מראים את היותנו בני חורין, בכך שאנו אוכלים כדרך שנוהגים המלכים.

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן תעב סעיף ז:

ויכין מקום מושבו שישב בהסיבה דרך חירות, כדרך שהמלכים והגדולים אוכלים. לפי שבכל דור ודור חייב האדם להראות את עצמו כאלו הוא עתה יוצא משעבוד מצרים, שנאמר 'בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים' (שמות יג, ח), ועל דבר זה צוה הקדוש ברוך הוא 'וזכרת כי עבד היית במצרים' (דברים טז, יב), כאילו אתה בעצמך היית במצרים עבד ונפדית ויצאת לחירות. לפיכך צריך לעשות כל מעשה לילה זה דרך חירות.

- ❖ **שו"ע הרב גורס שבלייל הסדר על האדם להראות את עצמו כאילו יצא עתה ממצרים. בנוסח האגדה המצוי כתוב שעל האדם לראות את עצמו כאילו... מהו ההבדל שבין הגרסאות?**
- ❖ **מדוע ישיבה בהסיבה היא דרך חירות?**
- ❖ **כיום, אין דרכם של מלכים רבים להיסב. האם יהיה לכך השלכה על חובת הסיבה?**

ג. אופן ההסיבה

א. לאיזה צד מסבים

תלמוד בבלי פסחים דף קח עמוד א:

פרקן - לא שמיה הסיבה, הסיבת ימין - לא שמה הסיבה, ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לוושט ויבא לידי סכנה.

מפרשי הגמרא נחלקו בביאור מאמר זה. א. פירוש 'פרקן':

רשב"ם על הגמרא שם:

פרקן - פניו כלפי מעלה ושוכב על אחוריו.

רבינו חננאל על הגמרא שם:

פרקן - ... ויש אומרים על פניו.

הרמב"ם, נקט להלכה את שני הפירושים:

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ח:

המיסב על ערפו או על פניו - אין זו הסיבה.

ב. 'ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לוושט...' - אימתי קיים חשש זה: רש"י מבאר שבמשפט זה חוזרת הגמרא ומתייחסת לשוכב פרקן:

רש"י על הגמרא הנ"ל:

שם יקדים - אפרקן קאי, שמתוך שצוארו שוחה לאחריו שיפוי כובע הסותם את פי הקנה נפתח ומתקפל למעלה, והקנה פושט למעלה, והמאכל נכנס לתוכו ונחנק.

אמנם, הרשב"ם מבאר שחשש זה אמור לגבי הסיבת ימין:

רשב"ם על הגמרא:

הסיבת ימין לא שמה הסיבה. שהרי בימינו הוא צריך לאכול:

שם יקדים. אפרקן קאי... כך פירש רבינו שלמה (רש"י). וקשיא לי, אמאי לא סמכיה להאי ולא אהסיבת ימין.

ורבותי פירשו: שמא יקדים קנה לוושט דושט הוי על צד ימין... ולכך נראה בעיני דאהסיבת ימין קאי מדסמכיה לדידיה:

- ❖ **על איזה דין מוסב החשש 'שם יקדים קנה לוושט' על פי רש"י ועל פי הרשב"ם?**
- ❖ **מהם הטעמים לכך שאין להסיב על צד ימין? מה הנפקא מינה בין הטעמים לזה?**

בעל 'תרומת הדשן', רבי ישראל איסרליין, הכריע שאין להסב לצד ימין גם באדם שזוהי דרך החירות שלו, בשביל שלא יבוא לידי סכנה:

תרומת הדשן סימן קלו:

איטר יד ימינו... יראה דמיסב בשמאל כל אדם... ונראה דשבקינן טעמא דצריך לאכול בימין, מקמי טעמא דשם יקדים, משום דאית ביה סכנה וחמירא סכנתא מאיסורא.

ב. הסיבה במצבי דחק

שו"ת אור לציון חלק ג פרק טו תשובה א:

במקום שצריך הסיבה, צריך להטות גופו לצד שמאל... ואף מי שקשה לו יתאמץ להסיב. **ויזהר שלא יטה עצמו באור, אלא ישען על כרים או כסתות.** ואם אין לו כרים... ישען על השולחן או אחורי כסא וכדומה.

- ❖ **לדעתך, מה יעשו חיילים העורכים סדר פסח במקום שאין בו ספסלים עם משענת או שולחנות להישען עליהם?**

תלמוד בבלי פסחים דף קח עמוד א:

תא שמע, דאמר אב"י: כי היונין בי מר (כשערכנו סדר פסח בבית מדרשו של רבה) זגינן אבירכי דהדדי (היינו נשענים, אחד על ברכי חבריו).

משנה ברורה סימן תעב ס"ק ח:

ואם אין לו ספסל והוא יושב על הקרקע... גם כן צריך להסב על צד שמאל. עוד כתבו הפוסקים, דאם סומך עצמו על ברכי חבריו גם זה מיקרי הסיבה על פי הדחק, אבל לא על ברכי עצמו, דמיחזי כדואג.

- ❖ **הסבר מדוע אין יוצאים ידי חובת מצוות הסיבה, בהסיבה על ברכי עצמו ויוצאים ידי חובה בהסיבה על ברכי חברו?**

❖ מהו לדעתך הטעם של החולקים על הראב"ה?

רבי יוסף קארו, על פי דבריו בבית יוסף, פסק בשולחן ערוך שבכל מקום הטעון הסיבה אם לא הסב לא יצא ידי חובה:

שולחן ערוך אורח חיים סימן תעב סעיף ז:

כל מי שצריך הסיבה, אם אכל או שתה בלא הסיבה לא יצא, וצריך לחזור לאכול ולשתות בהסיבה.

הרמ"א, היקל ולא הצריך לאכול או לשתות שוב בכל מקום שלא היסב:

המשך השולחן ערוך הנ"ל:

הג"ה: ויש אומרים דבזמן הזה, דאין דרך להסב, כדאי הוא ראב"ה לסמוך עליו שבדיעבד יצא בלא הסיבה. ונראה לי אם לא שתה כוס שלישי או רביעי בהסיבה, אין לחזור ולשתות בהסיבה דיש בו חשש שנראה כמוסיף על הכוסות (ששם אסורה שתית רשות); אבל בשני כוסות ראשונות (שמותר לשתות שם כמה שרוצה), יחזור וישתה בלא ברכה, וכן באכילת מצה (יחזור ויאכל ובלא ברכה).

לגבי מה שכתב הרמ"א, שבשתיית שתי הכוסות הראשונות יחזור וישתה אם שתאם בלא הסיבה, השיג המשנה ברורה:

משנה ברורה סימן תעב ס"ק כא:

בלי ברכה - כתב מגן אברהם... למנהגו שאין שותין שום כוס אפילו בין כוסות ראשונות... אפילו בין ראשון לשני אין כדאי שיחזור וישתה, דכיון שמברך עליו נראה כמוסיף עוד כוס על הכוסות... ויסמוך על דעת אבי העזרי כמו בכוסות אחרונות.

ו. הלכה למעשה

כך נפסק להלכה בספרנו 'תורת המחנה':

- א.** מצוה להסב על צידו השמאלי.
- ב.** לכתחילה ישעין את גופו על כר או משענת וכד', אך אם אין הדבר באפשרותו, רשאי להיסמך על כתף חבירו, או להישען באמצעות זרועו על הספסל או על השולחן (או על הקרקע, במידה שיושב על הקרקע), אולם הטיית הגוף באוויר אינה נחשבת להסבה.
- ג.** מי שאין לו שום אפשרות להסב בשעת קיום מצוות החג, יסמוך על שיטת הראב"ה שבזמן הזה אין צריך להסב, אך יקפיד לכל הפחות לשבת ולא לעמוד.
- ד.** יש להסב בשעת אכילת מצת המצוה, ובשעת שתיית כל אחת מארבע הכוסות, ולכתחילה יש לאכול בהסבה גם את שאר המצות שיש מצוה באכילתן (כזית נוסף בתחילת הסעודה, 'כורך' ואפיקומן).
- ה.** בדיעבד, אם אכל את אחת המצות בלא הסבה, ועדיין לא ברך ברכת המזון, צריך לחזור ולאכול בהסבה, ואם קשה עליו האכילה, אינו צריך לחזור ולאכול את הכורך והאפיקומן. ואם לא אכל אפילו כזית מצה בהסבה, וכבר ברך ברכת המזון, יברך שוב ברכת 'המוציא' ויאכלנה בהסבה (אך לאחר ברכת המזון אין חוזרים לאכול בהסבה את שאר המצות).
- ו.** אם שתה אחת מן הכוסות בלא הסבה, למנהג הספרדים עליו לחזור ולשתות בהסבה (ואם המדובר בכוס הרביעית, וכבר ברך לאחריה ברכה אחרונה, אף צריך לחזור ולברך עליה), ואילו למנהג האשכנזים אינו רשאי לחזור ולשתות, מלבד את הכוס השניה (בתוך הסעודה).

ד. באילו חלקים של ליל הסדר תקנו להסב

תלמוד בבלי פסחים דף קח עמוד א:

איתמר: **מצה** - צריך הסיבה, **מרור** - אין צריך הסיבה. **יין**, איתמר משמיה דרב נחמן: צריך הסיבה, ואיתמר משמיה דרב נחמן: אין צריך הסיבה. ולא פליגי, הא - בתרתי כסי קמאי, הא - בתרתי כסי בתראי. אמרי לה להאי גיסא (ששתי הכוסות הראשונות צריכות הסיבה), ואמרי לה להאי גיסא (ששתי הכוסות האחרונות צריכות הסיבה)... השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי - אידי ואידי בעו הסיבה.

וכן פסק הרמב"ם:

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ח:

ואימתי צריכין הסיבה: בשעת אכילת כזית מצה ובשתיית ארבעה כוסות האלו, ושאר אכילתו ושתייתו - אם היסב הרי זה משובח, ואם לאו אינו צריך.

❖ חשוב, מדוע מצה צריכה הסיבה ואילו מרור אינו צריך הסיבה?

❖ דייק בדברי הרמב"ם איזו מצה צריכה הסיבה?

הרמב"ם, הצריך הסיבה רק כשאוכל בתחילה כזית מצה. המרדכי הוסיף, שאף אכילת האפיקומן צריכה הסיבה:

מרדכי פסחים תוספת מערבי פסחים על דף קח עמוד א:

לענין מצה ליכא חילוק, דבין בתחלה כשמברך על אכילת מצה ובין בסוף כשאוכל אפיקומן צריך הסיבה. משום דעיקר הסעודה הוה מן מצה, ועוד, דעיקר החירות היה מן מצה כדכתיב ויאפו את הבצק [אשר הוציאו ממצרים] עוגות מצות וגו' (שמות יב, לט).

השולחן ערוך פסק כמרדכי, והוסיף שיש להיסב גם באכילת הכזית השני של המצה בתחילה ובאכילת הכורך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן תעה סעיף א, סימן תעז סעיף א:

יטול ידיו ויברך על נטילת ידיו... ואחר כך יבצע מהשלימה העליונה ומהפרוסה, משתיהן ביחד... ויאכלם בהסיבה ביחד כזית מכל אחד... ואחר כך נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה וכורכה עם המרור... ואוכלן ביחד בהסיבה.

לאחר גמר כל הסעודה אוכלים ממצה השמורה תחת המפה (אפיקומן) כזית כל אחד... ויאכלנו בהסיבה.

❖ חשוב, מהי נקודת המחלוקת שבין הרמב"ם לבין המרדכי?

ה. מצוות הסיבה בזמן הזה ודין מי ששכח להסב

ראב"ה חלק ב - מסכת פסחים סימן תקכה:

ובזמן הזה, שאין רגילות בארצנו (להסב) שאין רגילות בני חורין להסב, ישב כדרכו.

הראב"ה כתב שבזמן הזה לא צריך להסב בליל הסדר. אמנם, הבית יוסף כתב שדעתו דעת יחיד:

בית יוסף אורח חיים סימן תעב סעיף ב:

וכתב אבי העזרי (ראב"ה) בזמן הזה... וגם הגהות מיימון כתבו כן בשם ראב"ה, וכתבו עליו, דיחיד הוא בדבר זה. כלומר שדעת כל הפוסקים דלעולם בעי הסיבה ואפילו בזמן הזה.

והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל
יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית
מערכת: סא"ל הרב ישי איתן רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה,
סרן הרב דודי גרינפלד קמ"ד כתיבה, אע"צ הרב חנניה שפרן. כתיבה ועריכה: ט"ר יצחק ענתבי
הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com

